

Metafizika egyszerű szavakkal

II. rész

XI. fejezet

A jó, avagy a lét nemessége

*„A szeretet minden iránt érdeklődik, ami van,
legyen az az anyag, a szív, a lélek.
Nemcsak az ember érdekli, de az állat is,
és nemcsak az állat és az ember, de a növény is,
és nemcsak a növény, de az ásvány,
és nem csupán a szerves, de a szervetlen is,
lévén három világ,
jól kell használni a szót,
mert a valóság maga körbejár,
lentről föl és föntről le
a lét lépcsőfokain.”*

(Ch.-F. Ramuz)

Íme egy szöveg, amely önmagában elég lenne annak bizonyítására, hogy a metafizika nem csupán a beavatottaké. Nézzük csak a transzcendentálisnak ezt a szép meghatározását: „valóság és szó, amely körbejár lentről föl és föntről le a lét lépcsőfokain”! A szeretet, mint transzcendentális tökéletesség látomása, annak a szenvedélyes figyelemnek a gyümölcse, amivel Ramuz a mindenség és annak minden egyes dolga felé fordult. E világ dolgai felé szálló üdvözletei tanúskodnak arról, milyen értéket jelent számára mindegyikük. „Túlságosan szerettem a világot; jól látom, hogy túlságosan szerettem. Most, hogy távozóban van.”¹ Hosszan szemléli ezt a mindenben jelenlévő szeretetet. A szeretetet, mely mindenből árad, szeretetet, amely mint Jákob angyalai alászáll és fölemelkedik az isteni lajtorján.

Az egyetemesen jelenlévő szeretetet látni ugyanaz, mint a mindenütt jelenlévő *jót* látni. A jó és a szeretet kölcsönösen összefügg, mert mi a jó, ha nem a kívánatos és szeretett lét? Nos, minden dolog lehet valamely vágnak a

¹ Francis Olivier idézi a *Ramuz devant Dieu*-ben, D.D.B., 1975. p. 144.

tárgya. Arisztotelész így határozza meg a jót: „Az, ami után minden dolog – és mindegyik a maga részére – vágyódik.”²

Így a kő jó a szobor számára. A mag jó a madárnak. A ló a földművesnek. A tudás az embernek. Végtelenségig sorolhatjuk az ilyen példákat. És ha meggondoljuk, hogy minden létező szereti a saját létét, mint az ő legközelebbi javát! És hogy minden létező szereti Istent, jobban, mint maga-magát, mert Tőle függ, Tőle kapja azt, ami alapvetően alkotja: lényegét és létezését!

Itt egy megjegyzést kell tennünk: Ha minden lény jó egy másik számára, ez azt jelenti, hogy mindegyik közöl valamiféle tökéletességet. Egy lénynek valamilyen szükségletére válaszol egy másik lény, neki ajándékozva a maga javát. A Nap melegét adja a növénynek, a víz frissességét az embernek. A virág az illatát. A madár az énekét. Az ember a tudásával, művészetével, mesterségével ajándékozta meg embertársát. Isten közli a létet mindennel, ami van.

A jó tehát egy új vonás a lét arcán. Sőt „a lét egyik ünnepélyes megjelenése”. Föltárja mélységes nemességét. Ez kiválósága. Egy szeretett lény, egy létező, amelynek szüksége van egy másikra, igazolja a létet. A lét amennyiben igaz, magával hozza a fényt, s amennyiben jó, örömet hoz!

Az igaz, hogy sok rossz van a világon. Sok a hiányosság, a megfosztottság, a megromlottság. De mégis több az ajándék, a kapcsolat, a jóság. Szent Ágoston emlékezik arra, hogy Isten a világot megalkotva hétszer örvendezett afölött, hogy ezeket a jó dolgokat teremtette. Azt mondja: megszámlolta; igen, hétszer!

„És mindent láttál Istenem, valamennyi teremtményedet, és íme „felette jó volt” minden... Műveid egyes fajtái során, midőn kimondtad, „legyenek és lőnek”, láttad erről és láttad amarról is, hogy jó. Megszámláltam, íme hétszer említi az Írás, hogy láttad alkotásodat és jónak mondottad. És nyolcadszor az áll, hogy láttad minden teremtményedet, és íme nemcsak jó, de felette jó volt minden együttvéve.”³

XII. fejezet

A szépség, vagyis a lét tündöklése

*„Ahhoz, hogy találkozzunk a Szépséggel
és elnyerjük azt,
el kell szakadnunk a föld , a tengerek és az ég*

² *Nikomakhoszi Ethika*, I. Könyv, 1. fej.

³ *Vallomások*, XIII. K. XXVIII. f.

*minden birodalmától és hatalmától.
Igen, hála ennek a lemondásnak és
megvetésnek,
az ember képes a szépség felé fordulni,
s azt kontemplálni.”*

(Plótinosz)

A szépség is egy olyan tökéletesség, amelyik fölemelkedik és alászáll a létezők létrafokain. Mindennapi beszédünkben hányszor ejtjük ki ezt a szót, hogy *szép!* És nemcsak a művészi alkotásokkal, hanem mindenféle dologgal kapcsolatban. Szent Ágoston a *Vallomásokban* beszámol a természet dolgai feletti elragadtatásáról:

„Szemléljük az egybegyűjtött vizek gyönyörúséges arcát a tenger sík mezőin.”⁴

Még szemrehányást is tesz magának, hogy túlságosan szerette a testi valóságok csábító fényét, „a színek királynéasszonyát, a mindenben előmlő fényt.”⁵ Nincsen olyan testi forma: ásványi, növényi vagy állati forma, melyet ne dicsőítettek volna szenvedélyes festők, szobrászok, hogy ezáltal felszabadítsák azt a szellemi részt, ami megigézte őket. Picassónál állandóan megjelenik a fülesbagoly. Szemében a varangyos béka is átalakult, és új igazságot hordozott. Elmondhatjuk tehát mi is a *Kerubi vándorral*:

„Nincs értéktelen, a kavics is rubin,
Gyönyörű a béka, akár a szerafin.”⁶

Platón Lakomájával belépett a filozófia területére a transzcendentális szépség. Szókratész (Jézus Krisztus előtt V. század) ott elmeséli, hogyan vált a szépség óceánjának beavatott szemlélőjévé. Diotime, a mantinói próféta a testek szépségének megfontolása után elvezette őt a szépségnek abba a tartományába, ahol a szép tudományok vannak. Egy matematikai levezetés szépsége; a mértani formák szépsége; a logikai rendszerek szépsége.⁷

Diotime azután bevezette őt a szép erkölcsi cselekedetek területére is. A hősi és szent tettek területére, ahol a szépség még élénkebben ragyog. Az ember testében, szíve belsejében egy szellemi erő tartja őt a természetének lehúzó ereje fölött. Egy másik görög filozófus, Plótinosz (Jézus Krisztus után a III. század) megilletődve jegyzi meg: „A csillag fénye sem hajnalban, sem este

⁴ I.m., XIII. K. XXXII. f.

⁵ I.m., X.K. XXXIV. f.

⁶ Angelus Silesius: A kerubi vándor, V. K.

⁷ *Lakoma* 210 a – 211 c.

nincs olyan szép, mint az igazságosság és mértékletesség arca.”⁸ Így tehát a szépség ott van mindenütt és minden dologban.

De hát mi a szépség? Ha meggondoljuk, hogy a föntiekben láttuk e tökéletesség egyetemességét, s ugyanakkor különböző fokait, jól megértjük, hogy a szépség, akárcsak az igaz, az igaz és a jó, együtt jár magával a léttel, hogy a szépség is egyik vonása a lét arcának.

De hogyan határozzuk meg? Aquinói Szent Tamás azt mondta a szépségről, hogy az „az, aminek a látása örömet szerez.”⁹ A szépség tehát a léthez hozzáad egy a látáshoz, és ezáltal az ember mély érzelmi világához fűződő viszonyt: egyfajta örömet, gyönyörködést. Mondhatjuk: „A szépség a dolognak a léte maga, aminek a megismerése extatikus szeretetet, ujjongást ébreszt.”

Vigyázat! Amikor Szent Tamás azt mondja, hogy a szépség a látáshoz kapcsolódik, ezalatt nem azt érti, hogy az érzékek ejtik rabul, hogy önmagában véve „érzékeltető” lenne. Ő abban a módban, ahogyan a látó szervek ismernek, intuitív módon keres egy analógiát annak kifejezésére, hogy hogyan fogja föl az értelem a szépséget. Éppúgy mi is, legtöbbször az érzékeltető dolgokban ragadjuk meg a szépséget, de ez a szépség az érzékeltetőben felragyogó szellemi fény. Már „a nyers testekben megvan ez a szellemi rész!”¹⁰ Ezt a szépséget fogadja magába *intuitív módon* az értelem, mint a látás a színeket, amikor a szín hatást gyakorol a látásra. Szépségről van szó tehát, amikor egy testi vagy szellemi dolog elrejtett valósága *közvetlen – bensőséges – átható* módon jelenik meg magában az értelemben. Ez magyarázatot kíván.

Nálunk általában, amikor az értelem meg kívánja ragadni egy dolog lényegét, mélységes létét, ehhez el van látva egy csomó ideával. Azokat ésszerűen tételesen elrendezi. Tudományosan halad. Tehát magába fogadja a dolgot, annak természetét, de ez elvont fogalmi jegyek felhasználásával történik. Ezáltal a dolgot mintegy távol tartjuk magunktól. Az „jövővényként” áll az értelem előtt. Elbírálják, megméri, katalogizálják.

Amikor valamilyen okból rokonszenv, affinitás támad egy dologgal, pl. egy fával kapcsolatban, akkor valamiképpen azonos természetűvé válik a fa és a megismerő alany. Az ismerő alany ilyenkor rendelkezésre álló, átjárható, sőt sebezhető lesz. Az értelem lemond a fogalmakról, ezekről a súlyos eszközökről, azért, hogy közelebb vonja magához a dolgot, megszüntesse a köztük lévő távolságot, megengedje neki, hogy belépjen belső világába. Elfogadja, hogy belépjen a fogalmak, képek, ítéletalkotások nélküli áttetsző éjszakába. Akkor a szeretett, megkívánt tárgy közeledhet, közvetítők nélkül beléphet a lélekbe,

⁸ *Ennéades* 1.6. A Jóról, No. 4.

⁹ S. Th. I P q. V a, 4, ad lum.

¹⁰ *Journal de Raissa*, p. 147.

beléje öntheti fénylő rakományát. Amikor az intelligencia a fogalmak csendjében így befogadja a dolgot, akkor ez az ismeret betölti a szellemi vágyó képességet, melyben örömet fakaszt az, amit szeret.

Egy költő nagyszerűen idézi föl a dolgoknak ezt a leszállását alanyiségünk éjszakájába:

*„Összegyűjtöm éjszakámba, mint egy komor hajó,
Össze-vissza utasokat és tengerészeket.
Odalent a kabinokban kioltom a szemekben a fényt
A nagy mélységek barátaivá válunk.”¹¹*

XIII. fejezet

Összefoglalás

*Egy kontemplatív ember szemrehányásai
Jean-Paul Sartre-nak:
„Sosem pillantott egy szál virágra,
mit tudhat ő az Egyetemes Rózsáról?”*

(Dom Vermeil)

Elérkezve idáig, újra át kell tekintenünk e második rész fejezeteit, hogy megmutathassuk, hogyan kapcsolódnak össze az eddigi vizsgálódások.

A könyv elejétől megerősítettük azt a nagyon egyszerű ismeretet, hogy annak a számára, aki metafizikai intuícióval szemléli, a dolgok léte egy „aktus”. Nem egy állapot, sem pedig egy egyszerű tény. Az első részben ezt az aktust kontempláltuk, amint magán az anyagon dolgozik azért, hogy fényre juttassa a dolgok létét. „Lenni” azt jelenti, hogy egy munka-erő az anyagban, mint a szobrász „eszméje”, kiemeli a kőből a kívánt formát:

*„Ó, milyen szép a kő!
Milyen hűséges, és hogy őrzi az eszmét!”¹²*

De ez a formakiemelő aktus habár nagy erejű s oly termékeny, mégsem indokolja meg egy dolog létezését. Ha az az aktus, amivel egy rózsa azon igyekszik, hogy rózsa legyen, azonos lenne azzal, ami által létezik, nem kezdett volna csupán tegnap adni létezését a rózsának, és nem hagyná magára holnap. Az a mód, látom jól, ahogyan a rózsa törekszik arra, hogy kivirágozzék, mutatja,

¹¹ Jacques Maritain idézi a *L'Intuition Creatrice dans l'Art et la Poésie*, p. 145.

¹² Paul Claudel: *L'Annonce faite a Marie*. IV./5. Magyarul: *Az Úr angyala köszönté Szűz Máriát*. Misztériumdráma. Ford. Pinczinger Lajos, 1950. Buenos Aires. Ed. Argentina.

hogy számára jó létezni. Létezni, a semmit elhagyni, a semmi fölött megállni, ez egy egészen más aktus. A „lenni” ige kettősséget hordoz magában, melyet szüntelenül fel kell oldanunk, ha a léten medítálunk.

Másrészt az az aktus, ami által egy rózsa rózsa lesz, egy madár madár lesz, megfigyelhető. A tudósok foglalkoznak ontogenezisük leírásával, megjelölve létrejövetelük folyamatának állomásait, a magtól a teljes kifejlődésükig. Az *ontogenezis* görög szó, az *ontos* jelentése: *a létből/a létnek a...*, a *genezisé: kifejlődés/keletkezés*. Ennek vagy annak az adott létnek/létezőnek a kifejlődése vizsgálható kísérletekkel.

De soha senki nem tarthat igényt arra, hogy „lássa”, hogyan jön elő egy dolog a semmiből, nem asszisztálhat a semmi elhagyásánál. Nincs olyan tudományos eszköz, amely a semmit megfejtené! Csak az értelem beszélhet róla, az értelem, amint neve mutatja – már említettük – amely leszáll a dolgok rejtett belsejébe. Mivel a rózsa tegnap még nem volt és holnap már nem lesz, az értelem tudja, hogy a rózsa két nemlét között jelenik meg, hogy magát *fönntartsa* egy pillanatban. Az érzékek nem látják a nemlétet. Nem látják *létezni* ezt a rózsát. Csupán a jelenlétét regisztrálhatják, nem pedig a nemlétet elhagyó aktusát.

A létezés, ez a csodálatos erő azért hív elő a nemlétből valamely dolgot, hogy aktusával betakarja. A nemlét fölött tartja ezt a rózsát, hogy az beteljesítse saját tevékenységét, azt, amiben saját javát leli: virágozzon, kínálja föl színeinek pompáját a szemlélődő számára. Joggal használjuk a dolgoknál a *lényeg* kifejezést. Amikor lényegeknak nevezzük azt, amit a létezés számára birtokolnak, föl akarjuk ismerni bennük a létezés felé vivő igyekezetet. A létnek ez a két fele valóban azért van, hogy egyesüljön.

A IV. fejezetben megjegyeztük, hogy a világegyetem, amelyben vagyunk, a lényegek szinte végtelen sokaságának látványát kínálja föl nekünk. Innen van a lét témájának hihetetlen változatossága: a levegő, de a kő is; a tűz és a víz; a gesztenyefa és az ibolya; az elefánt és a légy. A létnek van egy bohókás oldala, de egy végtelenül komoly oldala is! A gyakran jelentős különbségek mellett ezek a lényegek mind összekapcsolódnak a létezéshez fűződő viszonyukban, amely fönntartja őket, hogy azután céljaiknak megfelelően szétváljanak egymástól. E viszonyon nyugszik hasonlóságuk, itt gyökerezik, ezen a hasonlóság adta közösségen, megalapozott rokonságuk.

Így a számuk és változatosságuk szerint elsorolhatatlan létezők nincsenek egymás közötti kapcsolatok nélkül, nem idegenek egymás számára. Továbbá. Mivel ezek a létezők az idő egy pillanatában megszülettek és idővel véget érnek, számukra kölcsön vett a létezés. A létezésből csak egy rész az övéké. A létezésből csupán részesedve, nem birtokolják annak egészét. Az egész magához

a Létezőhöz tartozik, aki közli velük a létezésnek azt a részét, amit egy időre megőriznek. Íme, egy másik rokonság a létezők között: közös függés magától a Léttől.

Ekkor az értelemben, amely fölfedezi ezt a misztériumot, fölébred a vágy: Elérni a Létet magát, elérni azt, akiről tudja, hogy tőle függ, az összes többi létezővel együtt. És ezen önmaga általi Létet, minden létező Forrását nevezzük Istennek. Ekkor az értelem számára a következő kérdés adódik: Hogyan emelkedhet föl egészen Istenig? Képes-e kimondani Istent?

A VIII. fejezettől a XII. fejezetig kimutattuk, hogy a *lét* transzcendentális tökéletesség. A lét képes áthaladni minden kategórián. Az egységgel, az igazsággal, a jósággal, a szépséggel együtt azon „piramist alkotó” szavak egyike, amiről Ramuz beszél. Ezek a szavak képesek följutni az ásványtól a növényig, a növénytől az állatvilágig, az állatoktól az emberig, és semmi sem fékezi őket abban, hogy még följebb menjenek. Rugalmasságuk következtében nem állnak meg egyetlen területnél, egyetlen fajnál sem. Képesek hát eljutni egészen Istenig.

A transzcendentáléknak, ezeknek a „piramisként fölépülő nagy szavaknak” szentelt fejezetek megmutatták, hogy az értelem – mint Jákob angyalai – fölemelkedhet a lét lajtorjáján. De hogyan emelkedhet föl egészen az abszolút Létiig?

Meg fogjuk mutatni, hogy az értelem rejtett erőt nyer ehhez a felemelkedéshez, isteni fényességű magot, fejedelmi igazságot, egy első elvet. Ezáltal, ha szabad ezt a kifejezést használnunk, mintegy Isten felé hajtva találja magát, és látja, hogy egyedül Benne elégülnek ki a fény iránti igényei. Ezt szeretnénk megmutatni az utolsó fejezetekben.

XIV. fejezet

Az isteni fény magvetése

*„Érzem a hó alatt őrködő
hajtás törekvését.
És az ész erőfeszítését
A lélekben, mely oltalmazza őt.”*

(Supervielle)

A dolgok kiválósága, hogy képesek elvezetni minket magáig Istenig. Ez a legnagyobb érdemük. Már az első részben, az élő létezők bizonyos működése –

szerveződésük, célra irányuló fejlődésük – alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy ezekben a folyamatokban egy tevékenyen munkálkodó Intelligencia van jelen. Emlékszünk rá, mennyire ámult Arisztotelész azon a terven, melynek föltárulását megengedte a Természet.¹³ Nos, a lét aktusa, amelyet most metafizikai szempontból szemlélünk, még egy utat nyit számunkra Isten felé. Íme, miért:

A lét – vagyis az az aktus, ami által a dolgok a nemlét fölött tartják magukat – nem csupán a dolgok elsődleges elve a maguk valós létezésében, hanem megismerésük elve is az intelligenciában. Az intelligencia mindenekelőtt azt a létet emeli magába, ami a dolgokban van. Aquinói Szent Tamás ezért összeveti a magokkal a szellem első meglátását és az első ítéletet, amely ugyanabban az időben keletkezik benne. „Ami minden másnak a megjelenése előtt létezik értelmünkben, az a „mag”, amiből az emberi tudás egésze meg fog születni.”¹⁴

Vigyázat! Aquinói Szent Tamás számára nem velünk született logikai fogalmakról van szó, a logika keretében, amelyek szerint a dolgokat a priori kellene elgondolni. Nem! Ezek maguk a dolgok, amelyek önmaguk által helyezik gondolkodásunkba ezeket a fénylő „magvakat”. Szerinte „üres gyomorral” születünk világra, értelmünk éhes minden formára, minden ítéletre. Teljesen csupaszon merül a dolgok óceánjába. De magával hoz egyfajta éhséget az után az érthetőség után, amely szellemi fénnel tölti el a testi létezőket.

Szánjunk rá fáradtságot és vizsgáljuk meg például azokat a kérdéseket, melyeket egy gyermek tesz föl annak a világnak a színe előtt, amit az érzékek följánlanak neki. Rögtön rájövünk, hogy szellemünk valójában a dolgok létére éhes! Nem így hangzik a szünet nélkül feltett kérdés: „Mi ez?” Kérdés, hogy az, ami a szemem előtt *van*, milyen *lényeggel létezik*? Fölismerjük azokat az elemeket, amikről ennek a résznek az elején azt állapítottuk meg, hogy azok, vagyis a *lényeg* és *létezés*, minden létnek az alkotóelemei. Így tehát, amikor azt mondjuk, hogy „az emberi intelligencia lényegénél fogva az érzékelhető dolgok létéhez van rendelve”, az emberi szellem egyik törvényét fogalmazzuk meg, amit az ember az egyetemesen föltett kérdés analizálásából szűr le.

Az értelem soha semminek a megértését nem keresi, ha az nem a dolgok léte. És amikor azt fölfogja, amikor válaszol a gyermek a kérdésre, hogy pl. „Ez egy gesztenyefa”, egy csapásra megmutatja a lét első törvényét. Ténylegesen ebben a válaszban egy megismerendő evidencia rejlik: az, hogy ez a *gesztenyefa* teljességgel szemben áll azzal, hogy ő más lenne, s még inkább azzal, hogy ő nem létezik. Teljességgel lehetetlen, hogy egy létező egyszerre legyen önmaga

¹³ *Les Parties des Animaux*, i.m. 645 a 8.

¹⁴ *De Veritate*, q. XI, a. 1.

és valami más, és még lehetetlenebb, hogy ugyanabban az időben legyen és ne legyen. Ez az első törvény, amit az ellentmondás elvének nevezünk, minden létezőbe bele van írva, és így szükségszerűen egy dolog létének minden értelmi megragadásába.

Ismételten és erőteljesen mondjuk: ezt a tételt nem szabad úgy értelmeznünk, mintha mi a világba két előre gyártott sémával érkezünk. A lét fogalmával és az ellentmondás elvével. Nem! A gondolkodás minden mozzanatában az értelem megragadja a létet és fölfedezi vele a maga elsődleges, azonossági igényét. Mivelhogy a gondolkodás aktusa mindig újra kezdődik, e két alapadottság a lélekben „magként” van jelen. Mivel benne található az értelmi megismerés minden aktusának az eredete.

Továbbá a léteredet evolutív erejű mag is. A lét-fogalom és a vele mindig együtt járó ellentmondás elve el vannak látva egy hihetetlenül fénylő képességgel. Mindenekelőtt egy a napnál világosabb evidenciát hordoznak. És mint minden mag, magukba sűrítik a növekedés és kibontakozás megfélemlítő igényét. Ez a két fény – a létfogalom és a vele járó első ítélet – a lélekbe plántál egy kielégíthetetlen igényt arra, hogy megértse minden létet és megértse a lét teljességét!

Milyen csodát élünk át, amikor a természetben együtt szemléljük a magot és végső kiteljesedését a fát! Mielőtt együtt láttuk és tapasztaltuk meg őket, soha nem gondolhattunk arra, hogy ez a két véglet ugyanahhoz a léthez tartozik. Soha nem képzeltük volna, hogy ezek egyek ugyanannak a létnek az önazonosságában. Ugyanezt kell mondanunk a megismerés rendjében: soha nem gondolhatnánk, hogy a lét fogalom és első igazsága, amit a természet minden dolgából nyerünk, minden pillanatban szervesen és elevenen hozzákötődik az Isten fogalomhoz.

A metafizikusnak köszönhetően érezzük „a szellem hótakarója alatt az ész Isten felé sarjadó törekvését”.

XV. fejezet

Belső dinamizmus: a lélek középpontjában

*„Mennyeiben, mint ezek a sziporkázó
csillagok,
mutatják nekünk a végtelent fürkésző szemek,
hogy az Éj bennünk nyitott.”*

(Novalis)

„Az értelem nincs jobban tudatában a létnek, mint a test a levegőnek, amit belélegez.”¹⁵ A bensőségesen testhez kötött szellem ismertetőjegye, hogy a létre eszmél a tudattalan éjszakájában. Ezek közvetlen adottságok, amikről az előző fejezetben beszéltünk. A lét-fogalom és az ítéletalkotás a szükségszerű önazonosságról ténylegesen a szellem félhomályában születik. Ezek a „fénylő magvak” titokzatos és rejtett életet élnek benne. Ez nem jár együtt semmiféle szellemi energia csökkenéssel. Ellenkezőleg!

Jacques Maritain egy szellemi tudattalan létezését állapította meg minden emberi lélekben. Ezzel kapcsolatban írta: „Értelmünket megtermékenyítik azok az érthető csírák, amelyekről függ az ideák minden fajtája (...). De nem tud semmit ezekről a csírákról, amiket befogad, sem magáról a folyamatról, amiben létrehozza fogalmait (...). És ez az eredeti fénylő Forrás láthatatlanul lakik bennünk, a szellem tudattalanjába rejtetten.”¹⁶ És mégis a lét fogalma és a lét azonosságának elve, melyet az értelem minden dologgal kapcsolatban kinyilvánít, felszítja, átjárja, mozgósítja egész intellektuális ismerésünket. Szellemünk életének ezek a kezdetei csodálatosak, rejtettek, mégis a mieink! Amikor az óceánból följutunk a folyamig, amely azt táplálja, a folyamtól a folyóig, a folyótól a hegyi patakig s onnan a forráshoz, mennyire csodálkozunk, amikor fölfedezzük, hogy a síkságon szétterülő víztömeg ezekből a kis vízerekből formálódott, melyek egy jégsapka alól bukkantak elő. Víz- erecskék, amelyek folynak éjjel és nappal! Távolság az emberek tekintetétől, a gleccserek csendjében. Így van az emberek által fölfedezett igazságok óceánjával is. Mindegyikük fölmeleg mint forrásukhoz, ehhez a két alapelvhez. Ez a két alapelv ajándékként ragyog szüntelenül az emberi lét szellemi tudatfölöttijében.

A szellemnek ez a területe ott van, ahol az összes ismerő képesség kinyílik a lélekben. Ezek betakarják egymást. A két első elvet, amelyek kinyílnak a lélekben, befogják a források, megragadják az érzékek és képzetek folyói. De tiszta szellemi fényük miatt, a külső érzékek adatait és a képek áradatát teljes egészében átjárják a szellem felvillanásai.

A szellemnek éppen ehhez a tartományához kell felemelkednünk, ha okát akarjuk adni az ember első vallásos intuíciónak. E tudatfölötti mélyén formálódott pl. a primitíveknél a teremtésmítosz. Ennek rögtön az első felbukkanásánál az értelem a léthez rendelve találja magát. Ez az első természetében gyökerező, szinte ösztönösen megérezett aktus, amely kitepi a dolgokat a semmiből. A primitívek értelmében ösztönösen megérezte, hogy a világ és a dolgok, amelyek ékesítik, fenntartanak egy szoros függési viszonyt, egy

¹⁵ Etienne Gilson: *Les Constantes philosophiques de l'être*, Vrin, 1983. p. 85.

¹⁶ *L'intuition dans l'Art et la Poésie* Desclée, 1966. p.90.

láthatatlan, de mindenható, mindent ismerő Léttel. A vallástörténet hatalmas adattárából emeljük ki csupán ezt a bensőséges vallomást, melyet Rasmussen kapott egy eszkimótól, egy sámántól: „Én hiszek egy szellemi hatalomban, aki a világegyetemet, az időt alkotta és megtartja, aki oly hatalmas, hogy az emberekhez szóló beszéde nem hallható a rendes emberi szavakban, hanem a viharban, a hóesésben, a szökőárban és minden erőben, ami félelmet kelt az emberben.”¹⁷

Látjuk – ez különösképpen nyilvánvaló a vallási mítoszok esetében – nem szükséges, hogy a lét fogalma tudatossá váljék ahhoz, hogy működjön. Mégis, ezért és a szellem tudattalanjában jelenlévő első követelményei miatt, a születő és elhaló dolgok világa egy transzcendentális ok létezését igényli. Ezrével voltak olyanok, akik az embereket a forrásnál jelenlévő intuíció útján a világ Teremtő Istenéhez vezették. Az észak-keleti erdők algonkinjainál ezt az intuíciót találta a vallástudomány: „Ő teremti a dolgokat, összezárva majd újra széttárva a kezeit. Nem használt se homokot, se földet, se pálcát az ember alkotásához. Ő csupán elgondolta és azok léteztek.”¹⁸ Az ilyen és annyi sok ehhez hasonló eredetmonda mögött ott rejlik a lét-fogalom és az isteni fény csodálatos hatalma.

Majd egy napon a forrásoktól egy másik, a filozófiailag tudatos értelem útja nyílt meg Isten felé. Meg lehet határozni ennek az emberi történelem egyik legfontosabb eseményének az idejét. Jézus Krisztus előtt a VI. században Parmenidész görög filozófus, aki Eleában, dél Itáliában élve világos tudatra fakasztotta és rendszerbe foglalta a létnek és sajátosságainak elméletét. Ezen a napon született meg a lét metafizikája!

XVI. fejezet

A parmenidészi lét: egy csillagkéve

*„Az értelem azon a napon ébred föl,
amikor megkérdezi: Mit jelent lenni? A
választ legközvetlenebbül és
legtisztábban önmagában találja meg.
Rájön, hogy egyetlen dolgot tud: az
értelem nem ismer semmit, ha az nem
létezik, és önmagában nincs kapcsolata
a léttel. És e pont egyszerűségében,*

¹⁷ J. Goetz S.J.: *Les Religions des Primitifs*, Fayard, „Je sais. Je crois”, p.60.

¹⁸ I.m. p.56.

mint egy láthatatlan rubinton méri a mindenséget”.

(Dom Vermeil)

Az emberi értelem nem várt Parmenidészre ahhoz, hogy a létről gondolkodjon. De előtte – és hasonlóképpen legtöbbször utána is – úgy gondoltak a létre, amint az valamilyen érzékelhető dologban megvalósul. Például: „*ez a tölgy a szemem előtt*”. És egy testi dologban megnyilvánuló léttel kapcsolatban jelenti ki az értelem a dolgok elsődleges elveit. „Ez a tölgy van.” Az, ami. Nem képes ugyanabban a pillanatban lenni, és nem annak lenni, ami. A lét azonosságának ezt az elvét minden értelem szükségszerűen tartja: A primitív, a gyermek, a civilizált, az idős ember értelme egyaránt. Ez már az a lét, amiről majd a metafizikus beszél. De itt még leplezett, nincs még föltárva a maga sajátosságában. Jacques Maritain jól mondja, hogy a dolgok általános értelemben vett *létére* támaszkodik az Istenhez vezető út: „Ha az ember nem veszi fontolóra a dolgokban a létet, nem képes eljutni a minden lét elsődleges Okához.”¹⁹

Most azonban arról a történelmi pillanatról akarunk beszélni, amikor föltárult a lét önmagában. Ebből a szempontból Parmenidész – legalábbis az általunk ismert szövegek alapján – volt az első, aki föltette a kérdést: „*Mit jelent lenni?*” Mit jelent ez az aktus, amit a világon minden dolog gyakorol, és mind elsődlegesen? Aktus, szemben a nemléttel. Parmenidész alkalmazta elsőként a görög „to eon”-t, egy dolog jellemzésére. Ez a lenni ige jelen idejű melléknévi igeneve. *Létező*-nek fordítjuk, vagyis egy a lét aktusát gyakorló alanynak. Erre először Parmenidész kérdezett rá. Nos, a válasz, amit kap, egy csapásra egészen az isteni szféráig repíti a lelkét. Ezeket a válaszokat megtaláljuk egy költeménye részleteiben. Fénykéveként fakadnak föl a lelkéből. Kariatidákként állnak a filozófiai Bölcsesség templomának bejáratánál. Gyűjtsünk ide néhányat leghíresebb aforizmáiból:

„A Lét van, és a nemlét nincs:
Ez alapvető bizonyosság,
mellyel együtt jár az Igazság...
Ezer bizonyíték van arra, hogy
a létező kezdet nélküli és elmúlhatatlan.
Nem engedem azt mondanod vagy gondolnod,
hogy a lét a nemlétből jön, sem pedig azt,
hogy a létező nincsen...
A létező oszthatatlan is, mert

¹⁹ *Sept leçons sur l'être*, Fribourg, OEC. V. p. 556.

teljes egészében azonos önmagával...
Mozdulatlan is...
Változás nélkül megmarad létében,
önmagában és önmaga által, önazonosságában.”²⁰

Próbáljuk megérteni, miért beszélt így Parmenidész a létről. Vessük föl a kérdést: „Kizárólag a ráció eszközeivel élve mit mondhatunk a létről, a létezés aktusáról, tekintet nélkül a dolgokra?”

Amint a négyzet fogalma nem lehet más, mint „négy egyenlő oldalú és négy derékszögű sokszög”, úgy a lét fogalma magába foglalja azt, hogy a lét természete: lenni. De akkor nem képes valaha is nem lenni. Tehát nem kezdődött és nem lehet vége. Következésképpen örök. És szükséges is. Végül azt kell mondanunk, hogy mozdulatlan. Nem nyerhet létet, mert akkor léthiánya lenne. De a lét számára ez lehetetlen.

„Hallatlan dolog érkezett a „metafizika atyjához”. Kereste a lét tulajdonságait, a létét, ami mindenkinek a szeme előtt volt. És íme, amiket róla mond, azok az isteni Lét jellemzői. Megérkezve erre a csúcra, ahová gondolkodása emelte és onnan visszafordulva a világ felé, a születő és meghaló dolgokat nem találhatta elég szilárdnak ahhoz, hogy megadhassa nekik a lét attribútumát. A lét eszméje annyira ragyogott a lelkében, hogy elsöpörte a dolgokat. Ez a mindennekfölött elsődleges létfogalom és az azonosság elve, ez a minden értelem számára legelső két fényforrás Parmenidész lelkét egy csapásra megajándékozta isteni ígéreteivel. Isten, mint E. Gilson megjegyzi, megérkezett a metafizikai létbe.”²¹

²⁰ *Trois contemporains*. ford. Y. Battistini, Gallimard, p.60.

²¹ Etienne Gilson, i.m. p. 178.